

Inhoud

Inleiding	9
1 Taalkrchtig onderwijs en tekstbegrip	13
1.1 Taalkrchtig onderwijs	13
1.2 Doel voor ogen: referentiekader taal, leerlijnen en lesdoelen	17
1.3 Het nieuwe tekstbegrip	23
1.3.1 Een formule voor tekstbegrip	26
1.3.2 Vloeiend lezen als voorwaarde voor tekstbegrip	28
1.3.3 Van leren lezen naar lezen om te leren	30
1.3.4 Begrijpend luisteren	32
1.3.5 Tekstbegrip, woordenschat en kennisopbouw	35
1.3.6 Diep tekstbegrip	35
1.3.7 Leesmotivatie	38
1.3.8 Digitaal lezen en lezen van papier	39
2 De kapstok: zes elementen van onderwijs in effectief tekstbegrip	41
2.1 Doelen	43
2.2 Tijd	44
2.3 Aanbod	44
2.4 Instructie	45
2.4.1 GRRIM	45
2.4.2 Een lesmodel in fasen	48
2.5 Differentiëren	52
2.6 Monitoren en evalueren	66
3 Formatief handelen bij tekstbegrip	67
3.1 Is meten altijd weten?	67
3.1.1 Summatief toetsen	68
3.1.2 Formatief handelen	70
3.1.3 Feedback	72
3.2 Formatief handelen tijdens een les tekstbegrip	77
3.3 Formatief handelen en het GRRIM-model	81
3.3.1 Formatief handelen tijdens de gezamenlijke start	82
3.3.2 Formatief handelen tijdens de instructie	84
3.3.3 Formatief handelen tijdens de begeleide oefening	86
3.3.4 Formatief handelen tijdens de begeleide oefening: effectief groepswork	90
3.3.5 Formatief handelen tijdens de verlengde instructie	91

3.3.6	Formatief handelen en zelfstandig verwerken _____	94
3.3.7	Formatief handelen tijdens de gezamenlijke afronding _____	96
3.4	Technieken om formatief te handelen _____	97
3.4.1	Praten om het leren te controleren _____	97
3.4.2	Schrijven om het leren te controleren _____	102
3.4.3	Observeren en noteren _____	107
4	De gereedschapskist _____	111
4.1	Lees- en luisterstrategieën _____	111
4.2	Van leerlijnen naar lesdoelen _____	121
4.3	Rijke teksten _____	123
4.4	Spreekruimte en interactie _____	128
4.5	Gevarieerde vragen stellen _____	129
4.6	Aandacht voor kennis en woordenschat _____	132
4.7	Werkvormen en verwerkingsopdrachten _____	135
4.7.1	Werkvormen voor groep 1-2 _____	136
4.7.2	Werkvormen voor midden- en bovenbouw _____	139
4.8	Zelfregulerend leren _____	143
5	Werken met een tekstcyclus _____	145
5.1	Wat is een tekstcyclus? _____	145
5.2	Werken met een ankerverhaal met jonge kinderen _____	148
5.3	Werken met een tekstcyclus in midden- en bovenbouw _____	157
6	Effectief tekstbegripsonderwijs borgen _____	161
6.1	Visie en schoolbeleid _____	163
6.2	Taken van onderwijs: een taak voor de school _____	165
6.3	De rol van de leerkracht _____	166
6.4	Werken aan een positieve leescultuur _____	167
6.4.1	Leesinteresselijst _____	168
6.4.2	Leesprofiel _____	170
6.5	Teamleren _____	172
6.6	Tot slot _____	172
	Nawoord _____	173
	Literatuur _____	175
	En dan nu aan de slag met Taalkrachtig onderwijs, integraal en op maat _____	209
	Meer lezen _____	210

Inleiding

Dit is een boek over het nieuwe begrijpend lezen (en luisteren).

Nieuw, omdat er de laatste jaren uit onderzoek veel bekend is geworden hoe je op een effectieve manier leerlingen tekstbegrip kunt bijbrengen.

Nieuw, omdat we begrijpend lezen en luisteren minder als vak en meer als vaardigheid zijn gaan beschouwen.

Nieuw, omdat er volgens velen sprake is van een leescrisis in Nederland: in internationaal verband doen we het niet zo goed (Swart et al., 2023).

Dit boek gaat over de vraag hoe basisschoolleerlingen teksten leren begrijpen. Het laat zien dat we daar de laatste jaren anders tegenaan zijn gaan kijken. Het gaat zowel over geschreven teksten als om luisterteksten, want er zijn veel overeenkomsten tussen begrijpend luisteren en begrijpend lezen. Door al vanaf de onderbouw van de basisschool veel aandacht te besteden aan begrijpend luisteren, leg je een stevige basis voor begrijpend lezen. Overigens stopt begrijpend luisteren niet nadat kinderen leren lezen; het is ook een vaardigheid op zichzelf.

Als leerlingen luisteren of lezen met begrip, denken zij na over de inhoud van de betreffende tekst. Daarom is het belangrijk dat je je inleeft in het denken van je leerlingen. Dat vraagt heel wat van jou als leerkracht. Begrijpend luisteren en lezen zijn innerlijke processen die je alleen kunt volgen als leerlingen delen wat zij denken en hun gedachten verwoorden. Hoe dit kan, maken we in dit boek concreet. We reiken praktische instructietechnieken en werkvormen aan waarmee leerkrachten het denkproces van leerlingen kunnen volgen, ondersteunen en uitlokken.

Dat we te maken hebben met een leescrisis weten we al een tijdje. En eigenlijk weten we ook wel waarom het misgaat, waarom het tekstbegrip en de leesmotivatie van Nederlandse leerlingen zijn afgenomen. Lange tijd was er veel, en soms uitsluitend, aandacht voor de structuur van teksten, de hulpmiddelen en de gereedschapskist waarmee je teksten kunt doorgronden (Aarnoutse, 2017): strategieën en signaalwoorden. Tekstbegrip op de vierkante millimeter. Zo zijn we de aandacht voor de inhoud en voor de essentie van de tekst als geheel enigszins uit het oog verloren.

Nu uit veel onderzoek blijkt dat we terug moeten naar de inhoud, blijven scholen echter nog steeds leunen op de gestandaardiseerde toetsen, die nauwelijks het macroniveau van tekstbegrip meten. Scholen blijven deze toetsen gebruiken omdat ze niet anders kunnen: het moet van de inspectie en van het bestuur. Bovendien vragen scholen voor voortgezet onderwijs naar de toetsresultaten voordat ze een leerling aannemen.

Om de leescrisis te bezweren, zullen we teksten meer moeten gaan zien als geweldige, interessante, spannende schatkamers waar je nieuwe kennis kunt vinden. We moeten weten dat dat vooral lukt als je teksten diep doorgrondt, herhaaldelijk leest (of beluistert), er steeds een ander doel aan koppelt, en erover praat en schrijft. Dit is het nieuwe tekstbegrip.

Dit boek is de opvolger van *Grip op Leesbegrip* (Van de Mortel & Förrer, 2013). We bouwen hierop voort, maar wijken er op een aantal punten van af. Schoolteams die in de afgelopen jaren gebruik hebben gemaakt van de expertise van CPS-adviseurs, gaven aan dat ze vooral behoefte hebben aan een praktisch 'handboek' met tips voor de praktijk. Hoewel wij in dit boek de theorie niet uit de weg gaan, neemt de praktijk daarom een belangrijke plaats in. Begrijpend luisteren heeft nu ook een prominente plaats gekregen, waarmee we benadrukken dat er sprake is van een doorgaande lijn in tekstbegrip (de overkoepelende term die we gebruiken voor begrijpend luisteren én begrijpend lezen). Daarnaast is de invalshoek verschoven: bijvoorbeeld, het aanleren van lees- en luisterstrategieën wordt niet meer gezien als het ultieme doel van onderwijs in begrijpend lezen en luisteren. Wel zijn die strategieën instrumenten die leerlingen kunnen gebruiken om een tekst beter te begrijpen. In vergelijking met *Grip op Leesbegrip* (Van de Mortel & Förrer, 2013) is het onderdeel over formatief handelen beknopter beschreven, omdat dat inmiddels veel meer is ingeburgerd in het po.

Leeswijzer

In het eerste hoofdstuk beschrijven we de context van tekstbegrip: welke plaats neemt tekstbegrip in binnen het taal- en leesonderwijs? We introduceren ons concept van 'taalkrachtig onderwijs' en laten zien hoe het nieuwe begrijpend lezen aansluit bij het denken in leerlijnen. Vervolgens geven we een uitvoerige beschrijving van 'het nieuwe tekstbegrip'.

Hoofdstuk 2 beschrijft de kapstok van effectief onderwijs in tekstbegrip. Door als schoolteam goed na te denken over de doelen van tekstbegrip, over instructie, aanbod, tijd, differentiatie en het monitoren en evalueren, werk je aan een gedegen schoolbrede visie op onderwijs in tekstbegrip.

Het derde hoofdstuk gaat in op de vraag hoe je in verschillende fasen van een les in tekstbegrip formatief kunt handelen.

Hoofdstuk 4 is een praktisch hoofdstuk. Het presenteert de gereedschapskist die je als leerkracht kunt inzetten om met je leerlingen aan tekstbegrip te werken. We beschrijven bijvoorbeeld hoe je lees- en luisterstrategieën kunt inzetten en geven praktische handreikingen voor het omzetten van leerlijnen op jaargroepniveau in concrete lesdoelen. We hebben het over rijke teksten: wat zijn dat en waar kun je ze vinden?

In hoofdstuk 5 vind je twee voorbeelden (één voor de onderbouw, één voor de midden- en bovenbouw) die laten zien hoe je een tekst in een tekstcyclus meerdere keren kunt lezen of voorlezen.

Het laatste hoofdstuk gaat in op de borging van alles wat in de voorgaande hoofdstukken aan bod is gekomen: je werkt als team aan een visie op onderwijs in tekstbegrip, aan leesplezier en leesmotivatie, je legt dat alles vast in een kwaliteitsdocument, en je ontwikkelt je tot een lerend team.

Dit boek wil scholen en leerkrachten inspireren en stimuleren om over te gaan tot het nieuwe begrijpend lezen, om leerlingen te leren op zoek te gaan naar de essentie van een tekst, en om er niet voor terug te deinzen een tekst meer dan eens aan te bieden. Begrijpend lezen/luisteren wordt dan meer een vaardigheid dan een vak. Doel is dat leerlingen ontdekken dat lezen en luisteren echt leuk is.

Een woord van dank

Ik dank mijn CPS-collega's Naomi Baggelaar en Lilian van der Bolt voor waardevolle tekstbijdragen (Naomi in hoofdstuk 3 en Lilian voor de uitwerking van de onderbouwtekst in hoofdstuk 5) en Yonina Pullens en Daniëlle Lokhorst voor het kritisch meelesen en hun waardevolle reflectie. Ook dank aan de auteurs van de voorganger van dit boek. Speciale dank aan Karin Dekkers, intern begeleider en leerkracht op sbo-school de Sponder in Roosendaal en oud-deelnemer aan de CPS-opleiding Taalleesspecialist, die als meeleezer haar kritische blik op het boek heeft geworpen. Dank ook aan Karin Wijkmans voor de samenwerking en begeleiding bij dit traject in haar rol als uitgever, en redacteur Elise Schouten voor haar zorgvuldige tekstredactie.

Jeroen Aarssen
Utrecht, november 2024